

Forverringen av ungdomsgenerasjonenes levekår:

Myte eller fakta?

Det hevdes ofte at dagens ungdomsgenerasjon har vanskeligere levekår og rammebetingelser enn generasjoner som vokste opp tidligere i etterkrigstida. Ungdom er imidlertid en heterogen gruppe med hensyn på økonomiske levekår. Lengre utdanningsperiode og senere familieetablering gjør at ungdomsfasen varer lenger enn tidligere. Tidspunktet for den økonomiske selvforsørgelsen er utsatt. Vi kan vente større økonomiske ulikheter blant dagens ungdomskull i framtida, enn blant dem som er godt voksne i dag.

Kari Skrede og Mette Ryen

I den offentlige debatten møter en ofte oppfatninger om at dagens ungdomsgenerasjoner har fått vanskeligere levekår og rammebetingelser enn generasjonene som vokste opp tidligere i etterkrigstida. Det er ikke vanskelig å finne indikatorer og statistikk som kan underbygge denne oppfatningen. Den stigende arbeidsledigheten fra 1987 rammet unge arbeidssøkere særlig hardt. I denne perioden ble også konkurransen om utdanningsplassene ytterligere skjerpet. De seinere årene har det dessuten vært betydelig oppmerksomhet om usikre trekk ved framtidens arbeidsmarked og om det økonomiske grunnlaget for velferdsstaten og velferdsordningene i årene framover. Usikkerhet om framtida bidrar også til å forsterke inntrykket av levekårsforverring blant ungdom. Begreper som "oppvaskgenerasjonen" og "tapergenerasjonen" er gjengangere i samfunnsdebatten.

Det er ingen tvil om at dagens ungdomsgenerasjoner har møtt tøffere rammebetingelser og skjerpet konkurranse både om utdanningsplasser

og om arbeidsplasser enn tidligere ungdomsgenerasjoner. Men lave inntekter og lange utdanningskøer er ikke uten videre ensbetydende med forverring av levekår og dårlige framtidsutsikter. Det er flere viktige trekk ved samfunnsutviklingen som bør modifisere dette negative bildet.

Samlet sett har levekårsutviklingen i etterkrigstida vært preget av forbedring i materielle levekår fra en generasjon til den neste. En undersøkelse av levekårsutviklingen gjennom 1980-årene innenfor tiårs fødselskohorter (se boks med begrepsdefinisjoner) født i ulike perioder i dette århundret, viste at de yngre kohortene gjennomgående hadde høyere inntekt og bedre materielle levekår enn eldre kohorter på sammenliknbare alderstrinn (NOU 1993:17, Skrede 1994). Som barn har dagens ungdomsgenerasjoner vokst opp med høyere materiell levestandard enn tidligere ungdomsgenerasjoner. Deres foreldregenerasjon er mer velstående og ressurssterke enn hva beste foreldrene var på tilsvarende alderstrinn. Mer ressurssterke foreldregene-

Viktige begreper

Medianinntekt er middelinntekten i den rangerte inntektsfordelingen for gruppen som helhet. Dvs. at halvparten av gruppen har høyere og halvparten har lavere inntekt.

Kohort brukes i denne artikkelen synonymt med fødselskohort eller fødselskull. En kohort brukes her om dem som er født i samme periode. Eksempelvis omfatter 1961-kohorten alle som ble født i kalenderåret 1961.

Sivilstand: En del steder skiller vi, på grunnlag av registermaterialet, mellom tre sivilstandsgrupper, gift, ugift og andre. Gruppen av andre omfatter kvinner og menn som verken er gift eller ugift, de tidligere gifte (inklusive separerte) med og uten barn, og i tillegg ugifte med barn. Alle enslige forsørgere inngår her. Det samme gjelder samboere med forsørgeransvar for barn (felles barn eller særkullsbarn).

Kapitalinntekt: Dette er summen av brutto renteinntekter, aksjeutbytte, avkastning på livsforsikring og avkastning på egen bolig.

rasjoner og jevnt over mindre søskenkull har gitt dagens ungdomsgenerasjoner bedre økonomisk ryggdekning i familien enn tidligere ungdomsgenerasjoner.

Det er grunn til å anta at bedringen av materielle levekår har vært en viktig drivkraft bak de omfattende endringene som har skjedd i *varigheten* av ungdomsfasen. Lengre utdanningsperiode og utsettelse av familieetableringen har ført til at gjennomsnittslengden av livsløpets ungdomsfase strekker seg over flere år enn i generasjonene tidligere i etterkrigstida. De omfattende endringene i livsløpsmønsteret i dagens ungdomskull har ikke bare gitt en forlenget ungdomstid, men også mange *flere ungdommer*. Når ungdomsfasen blir lengre, er det også flere alderstrinn som kan regnes med i ungdomsbefolkningen i sosial og demografisk forstand. Utviklingen mot økt likestilling mellom kjønnene har også betydning i denne sammenhengen. Mens unge menn tok mer utdanning enn unge kvinner for et par tiår tilbake, er det i dag de unge kvinnene som tar mest utdanning.

Den økte varigheten av utdanning medfører en utsettelse av den økonomiske selvforsørgelsen, men bidrar samtidig til å styrke mulighetene på arbeidsmarkedet på lengre sikt. Det er et veletablert funn både i norsk og internasjonal forskning at utdanning jevnt over bidrar til økt inntekt på lengre sikt, selv om den individuelle avkastningen over livsløpet normalt også vil variere med utdanningstype, kjønn, arbeidstid, konjunkturer på arbeidsmarkedet osv. (Ryen 1995). Når et ungdomskulls gjennomsnittlige inntekt er lav og mange samtidig er under utdanning, sier det seg selv at den lave inntekten ikke er en god indikator på den framtidige inntektsutviklingen. Inntekten alene har også begrenset verdi som indikator på ma-

terielle levekår i utdanningsfasen, først og fremst fordi den ikke gir informasjon om tilskudd fra andre forsørgelseskilder, som bl.a. studiestøtteordninger og støtte fra egen familie.

I denne artikkelen diskuteres ulike sider ved de materielle levekårene blant ungdom i ulike fødselskohorter. Framstillingen er delvis basert på et forprosjekt kalt "Levekår i støpeskjeen" hvor formålet bl.a. har vært å se ungdoms levekår i sammenheng med forhold som utdanning, studiefinansiering, gjeldsbelastning, rentenivå og boforhold (se ramme for nærmere omtale av prosjektet). I prosjektet er det valgt en vid definisjon av ungdomsfasen. Personer opp til 35 år er inkludert. Resultater fra forprosjektet er tidligere presentert i Skrede og Ryen 1996. Her var fokus hovedsakelig rettet mot forskjeller mellom ulike alderstrinn innen ungdomsfasen. Tiden tillot ikke å gå nærmere inn i forskjellene innen ungdomskullene. Vi hadde også i liten grad mulighet for å trekke opp bakteppet til de store forandringene som har

skjedd mht. varighet og innhold av ungdomsfasen, nemlig utsettelse av familieetablering og økt andel i utdanning. Det er viktig å se levekårene i dagens ungdomsgenerasjon i forhold til levekårene i generasjoner tidligere i etterkrigstida, de som ofte omtales som de privilegerte ungdomsgenerasjonene. I denne artikkelen går vi litt nærmere inn på slike forhold.

Flere tar lang utdanning - forsterket vekst fra slutten av 1980-tallet

Andelen av ungdomskullene som tar videregående og høyere utdanning har vært økende i hele etterkrigstida. Men parallelt med at konjunkturerne på arbeidsmarkedet forverret seg f.o.m. 1987, økte også søkningen til utdanningssystemet kraftig sammenliknet med situasjonen tidligere på 1980-tallet. Mest markert var den sterke veksten i antall søkere til universitets- og høyskolesystemet. For videregående skole var det i større grad tale om videreføring av en lang-siktig trend. Andelen av ungdoms-

Om forprosjektet "Levekår i støpeskjeen":

Forprosjektet "Levekår i støpeskjeen" har vært finansiert av Norges forskningsråd under forskningsprogrammet "Barn, ungdom og familie". Resultater fra prosjektet ble presentert i en rapport som utkom i juni i år (Skrede og Ryen 1996). Forprosjektet blir nå fulgt opp av et hovedprosjekt som startet 15. mars. Dette skal etter planen avsluttes i 1998.

Bakgrunnen for forprosjektet var et ønske fra Barne- og familiedepartementet om å få utredet et opplegg til en undersøkelse av ungdoms økonomiske levekår, der levekårene blir sett i sammenheng med økt utdanningstid, studiefinansiering, gjeldsbelastning, rentenivå og boforhold. Prosjektet har tatt utgangspunkt i årskullene født 1961 til 1975. Det har også vært et viktig formål med prosjektet å undersøke grunnlaget for å kombinere tilgjengelige registerdata og data fra utvalgsundersøkelser i studier av ungdoms levekår. Forbedret tilgang til registerdata gir muligheter til å dokumentere levekårs-situasjonen i 1990-årene mer omfattende enn tidligere, og bedre enn hva man kan gjøre på grunnlag av utvalgsundersøkelser. Forprosjektrapporten var altså basert på data fra ulike kilder, både registre og utvalgsundersøkelser.

kullene som gikk videre fra grunnskole til videregående skole var høy allerede tidlig på 1980-tallet og økte jevnt utover i 1980-årene (Monsen 1993).

I universitets- og høgskolesystemet har det imidlertid vært en formidabel økning i antall studenter siden 1987. I studieåret 1987-1988 var det samlede antallet registrerte studenter ved universitet og høgschooler knapt 105 000. I 1993-1994 var det økt til vel 172 600 (Statistisk sentralbyrå 1995b). Denne økningen var langt sterkere enn forutsatt. Så seint som i 1988 baserte Hernesutvalget (NOU 1988:26) seg på et måltall på 105 000 studieplasser i 1995. Dette var basert på kombinasjon av en prognose for studiesøkning ut fra daværende studietilbøyeligheter og en antatt økning av gjennomstrømningen i utdanningsinstitusjonene.

En del av den økte søkningen til høyere utdanning fra slutten av 1980-årene må tilskrives at de store fødselskullene fra slutten av 1960-tallet da meldte seg til universitet og høgschooler. Men en betydelig andel av veksten skyldes at *økte andeler søkte utdanning*, både i årskullene som kom direkte fra videregående skole og i eldre årskull. Denne veksten har fortsatt på 1990-tallet. Analyser som hittil er utført på registermaterialet omfatter ikke opplysninger om utdanningsstatus og aktiviteter, verken i 1990 eller i 1993. Datamaterialet fra Levekårsundersøkelsen 1991 og 1995 gir imidlertid noen holdepunkt for å si noe om veksten i perioden 1991-1995 som helhet (Statistisk sentralbyrå 1992 og 1996). Vi har sammenliknet situasjonen for fødselskullene i femårsgrupper. I 1995 var det en markert høyere andel i de to yngste femårskohortene, født henholdsvis i 1966-1970 og i 1970-1975, som var i utdanning, sammenliknet med situasjonen for tilsvarende

Datakilder

Følgende datakilder benyttes i denne artikkelen:

Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 (Statistisk sentralbyrå 1991). Dette var en omfattende utvalgsundersøkelse hvor man gjennom intervjuer kartla blant annet opplysninger om utdanning, yrkesliv og egen familiedanning. Intervjupersonene ble fulgt fra 14-årsalder. Utvalgene ble trukket av kohortene 1945, 1950, 1955, 1960, 1965 og 1968 for kvinner, og kohortene 1945 og 1960 for menn.

Levekårsundersøkelsen 1991 og 1995. Dette er utvalgsundersøkelser som belyser utvikling og fordeling av levekårene i befolkningen. Utvalgene ble trukket blant personer 16 år og over bosatt utenfor institusjon.

Likningsregisteret 1990 og Inntektsregisteret 1993 omfatter hele befolkningen. Dette innebærer at vi får et bedre bilde av samtlige ungdomsgrupper enn hva vi får gjennom utvalgsundersøkelser. 1993-registeret omfatter, foruten grunnopplysningene fra skatteregisteret, blant annet opplysninger om mottak av en rekke offentlige overføringer som stipend og lån fra Statens lånekasse for utdanning, sosialhjelp og dagpenger under arbeidsledighet.

Alle statistiske beregninger bygger på tabellkjøringer utført ved Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk i Statistisk sentralbyrå for prosjektet Levekår i støpeskjeen.

I tillegg refereres en del tall fra enkelte andre statistikkilder.

aldersgrupper i 1991 (Skrede og Ryen 1996, figur 3.4 og tabellene 25 og 26).

Utsettelse av familieetableringen og forlenget ungdomsfase

Den sterke veksten i andelen som tar videregående og høyere utdanning har bidratt til en radikal forandring av varighet og innhold av ungdomsfasen. Lengre utdanningsperiode innebærer en *utsettelse* av den økonomiske selvforsørgelsen. I sosiologisk teori er denne utsettelsen beskrevet som en "deferred gratification" - en "utsatt behovstilfredsstillelse" når det gjelder den uavhengighet som egen inntekt gir (Ramsøy 1977). Utsatt behovstilfredsstillelse hva inntekt angår, har også en klar parallell i familieetableringsprosessen. Det er et veileitert funn i internasjonal demo-

grafisk forskning at varigheten av utdanning påvirker tidspunkt for familieetablering, både for kvinner og menn.

Samtlige norske undersøkelser hvor en har hatt mulighet for å sammenlikne familiedanningsprosessen innen enkeltårskull etter utdanningsgrupper, har bekreftet dette mønsteret. Både Yrkeshistorieprosjektet ved Institutt for sosialforskning (INAS) fra 1971 og Statistisk sentralbyrås Fruktbarhetsundersøkelse 1977¹, viste at medianalder ved første ekteskap/samlivsinngåelse var høyest for dem som hadde lengst utdanning og lavest for dem som hadde kortest utdanning (Ramsøy 1978, Noack og Østby 1981). Statistisk sentralbyrås Familie- og yrkesundersøkelse fra 1988 viste at dette mønsteret fortsatt gjaldt bå-

de for kvinner og menn i de fødselskohortene som var gamle nok til at mer enn halvparten av årskullet hadde fått barn innen intervjudtidspunktet (Blom, Noack og Østby 1993).

Tidspunktet og aldersplasseringen for familieetableringen har endret seg radikalt mellom de årskullene som vokste opp i de første 25 årene av etterkrigstida og de som fulgte seinere. For årskullene som var født fra 1920 fram til 1950, sank gjennomsnittsalderen ved første ekteskap og første barns fødsel gradvis fra ett årskull til det neste. Sammen med den gradvis økende gjennomsnittlige varigheten av utdanning førte dette til at den gjennomsnittlige varigheten av ungdomsfasen ble stadig kortere og mer "sammenpresset". De som var født på 1930- og 1940-tallet hadde gjennomgående en kort og hektisk ungdomstid. Sammenliknet med situasjonen i dag var det relativt få som tok lang utdanning, og de fleste giftet seg og hadde fått barn lenge før de fylte 30 år.

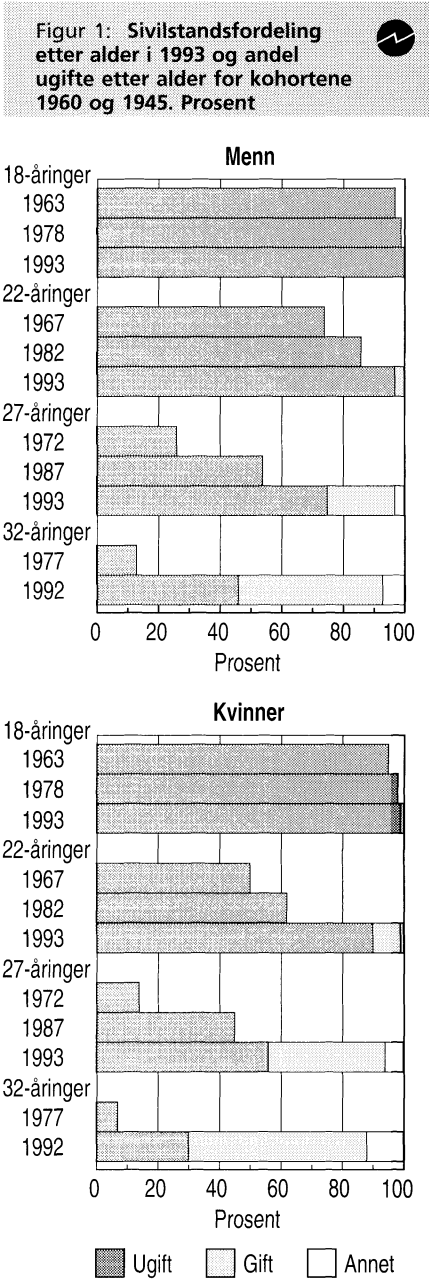
Tidlig på 1970-tallet endret dette mønsteret seg mot en gradvis sterkere utsettelse av ekteskap og første barns fødsel. Dette "girskiftet" begynte i årskullene som var født tidlig på 1950-tallet, og ble gradvis forsterket i årskullene som fulgte etter (Bjørn og Skrede 1982, Blom, Noack og Østby 1993, Skrede 1994). Sammenliknet med fødselskullene som vokste opp i den tidlige etterkrigstida, kjennetegnes årskullene etter "girskiftet" av en utvidet og mer langstrakt ungdomsfase.

Den mest markerte utsettelsen gjelder tidspunktet for første barns fødsel. Utsettelsen må i noen grad sees i sammenheng med den sterke veksten i utdanning. Ettersom flere og flere i årskullene tok lengre utdanning, utgjorde også gruppen som fulgte familieetableringsmønsteret for de lang-

tidsutdannede en større andel av årskullene. Men Familie- og yrkesundersøkelsen viste at den gjennomsnittlige utsettelsen av første barns fødsel for kvinner i de yngre årskullene økte betydelig også innen de enkelte utdanningsgruppene (Blom, Noack og Østby, op.cit.).

Det har også vært en markert utsettelse av første ekteskap, men her vet vi at den sterke veksten i samboerskap svekker sammenlikningsgrunnlaget. Det er ikke tvil om at samboerforhold i stor grad har erstattet ekteskap som første trinn i familiedanningsprosessen. Langt de fleste par som i dag gifter seg, har allerede vært samboende i en kortere eller lengre periode. Samtidig advares det mot å trekke sterke paralleller mellom tidlige tiders første giftermål og første etablering i samboerforhold i dag, først og fremst fordi par i samboerforhold er en mer sammensatt gruppe (Noack 1996).

Dessverre må vi her begrense oss til å sammenlikne familieetablering ved den formelle ekteskapsinngåelsen. Registermaterialet gir bare opplysninger om den formelle sivilstanden i inntektsåret. Det innebærer at det er andelen ugifte på de ulike alderstrinnene i 1993 som kan sammenliknes med andelen ugifte på tilsvarende alderstrinn i 1945- og 1960-kohorten i Familie- og yrkesundersøkelsen. Prosessen i retning av stadig seinere familieetablering har ikke stoppet opp i de yngre årskullene som er med i registerundersøkelsen. F.eks. var det ved 22-årsalder bare 10 prosent av kvinnene født i 1971 som hadde giftet seg, sammenliknet med 50 prosent i 1945-kohorten og 38 prosent i 1960-kohorten. Det siste sier også litt om de innbyrdes ulikhetene i livsløpsmønster innen de 15 årskullene som inngår i registerundersøkelsen. 1961-kohorten som var 32 år i 1993, er bare ett år yngre enn

1960-kohorten. Det er grunn til å anta at det ikke er store forskjeller mellom disse to årskullene i tidspunktet for familieetablering.

Levekårsundersøkelsen 1991 og 1995 tyder på at utsettelsen av første barns

fødsel også har fortsatt i de yngre fødselskohortene. Blant kvinner født 1966-1970 var det vel 45 prosent som bodde sammen med barn i 1995 (de var da 25-29 år gamle), mens vel 58 prosent av kvinnene i aldersgruppen 26-30 år bodde sammen med barn i 1991 (Skrede og Ryen 1996, figur 3.3).²

Inntekt og selvforsørgelse: Størst endring for kvinner, mest utsettelse for menn

På grunnlag av registerdata har vi sammenliknet medianinntektene i 1990 og 1993 for menn og kvinner på ulike alderstrinn og i ulike sivilstandsgrupper. Det er en stor andel i de yngste årskullene som har lav inntekt. I årskullene under 25 år var hovedtyngden ugifte i 1993. Blant de ugifte mennene lå medianinntekten for samtlige årskull født etter 1969 under 100 000 i 1993. Blant de ugifte kvinnene var det først blant 25-åringene i fødselskullet fra 1968 at medianinntekten kom over 100 000 kroner (Skrede og Ryen 1996, figur 2.5 og tabell 4).

Det er dessuten et godt stykke til likestilling mellom kjønnene når det gjelder inntektens størrelse. For alle alderstrinnene over 20 år lå kvinnes medianinntekter betydelig under medianinntektene for jevnaldrende menn. Denne forskjellen mellom kjønnene øker med alder.

For alle alderstrinnene under 25 år var medianinntekten i 1993 lavere enn medianinntekten på tilsvarende alderstrinn i 1990, målt i 1993-kroner. Nedgangen i inntekt gjaldt for samtlige unge opp til 25-årsalder, men var sterkest for menn. For eksempel var medianinntekten for 23-årige ugifte menn omtrent 22 000 kroner lavere i 1993 enn i 1990. For 23-årige ugifte kvinner var medianinntekten i 1993 knapt 9 000 kroner lavere enn i 1990 (Skrede og Ryen 1996, tabell 2.1). Den betydelige nedgangen i medianinntekt må sees i

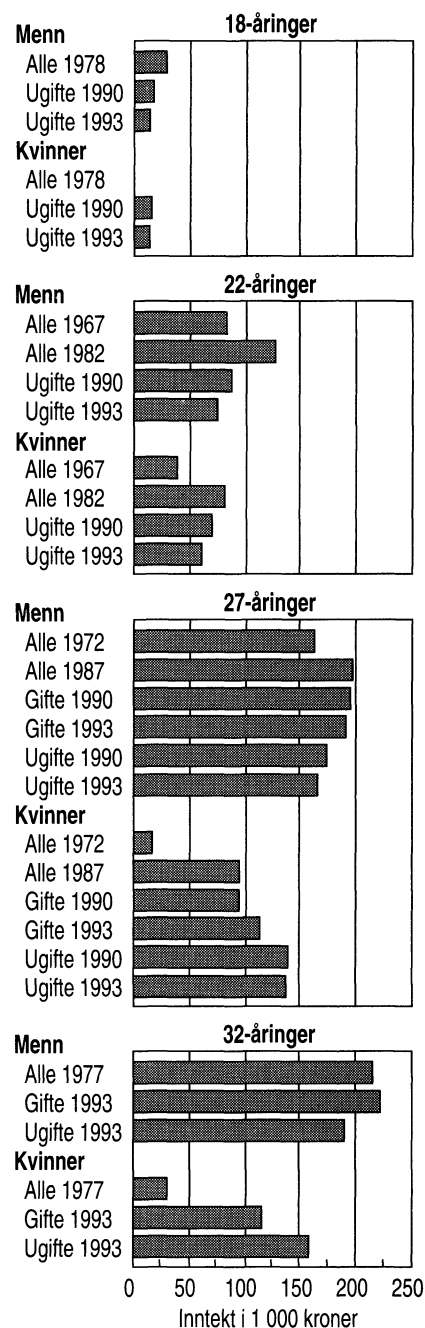
sammenheng med at større andeler av kullene på disse alderstrinnene var under utdanning i 1993 sammenliknet med 1990.

Familie- og yrkesundersøkelsen gir mulighet til å se inntektsutviklingen i et lenger tidsperspektiv. Datamaterialet fra denne intervjuundersøkelsen er tilkoblet registeropplysninger om pensjonsgivende inntekt f.o.m. 1967 (da folketrygden ble opprettet) fram til 1988. Med visse begrensninger kan vi dermed sammenlikne medianinntektene på de aktuelle alderstrinnene i 1990 og 1993 med medianinntektene for kvinner og menn i fødselskohortene 1945 og 1960. 1945-kohorten var 18 år i 1963. Dette året faller altså utenfor perioden vi har registerdata for. Begrepet pensjonsgivende inntekt eksisterte heller ikke før folketrygden ble opprettet i 1967. Vi får heller ikke med 1960-kohorten ved 32-årsalder i 1992, fordi registertilkoblingen til Familie- og yrkesundersøkelsen bare går fram til og med 1988. Som tidligere pekt på, er det imidlertid grunn til å anta at inntektene i det etterfølgende årskullet i 1993 gir en viss pekepinn også om situasjonen i 1960-kohorten på det aktuelle alderstrinnet.

De beregningene vi foreløpig har gjennomført på materialet fra Familie- og yrkesundersøkelsen, gir heller ikke mulighet for å splitte medianinntekten etter sivilstand i kalenderåret. Når tallene for de enkelte kohorter sammenliknes, må en derfor ha i mente sivilstandsfordelingene i de to fødselskohortene i Familie- og yrkesundersøkelsen på ulike alderstrinn (jf. figur 1). En bør også ha i mente at Familie- og yrkesundersøkelsen omfatter et utvalg fra de aktuelle fødselskohortene, mens registermaterialet fra 1990 og 1993 omfatter samtlige personer i de enkelte aldersgruppene.

Figur 2 viser medianinntekt i faste kroner (1993- verdi) i 1990 og 1993

Figur 2: Medianinntekt¹ i 1993-kroner for fødselskohortene 1945 og 1960 ved utvalgte alderstrinn og tilsvarende alderstrinn i årene 1990 og 1993, etter kjønn og sivilstandsgrupper

¹ For 1993 måles inntekten i toppskattgrunnlaget mens den for de andre årene måles i pensjonsgivende inntekt

Kilde: Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, Likningsregisteret 1990 og Inntektsregisteret 1993

for utvalgte alderstrinn, kjønn og sivilstandsgrupper, samt medianinntekter for kvinner og menn i fødselskohortene 1945 og 1960 i Familie- og yrkesundersøkelsene ved tilsvarende alderstrinn.

Figur 2 bekrefter at nedgangen i medianinntekt fra 1990 til 1993 for alderstrinnene 18 og 22 år føyer seg i en langsiktig trend for mennenes vedkommende, og en noe mer kortsiktig trend for kvinnes vedkommende. Utviklingen er mest tydelig for 22-årstrinnet, der vi kan sammenlikne med situasjonen i 1982, da 1960-kohorten var 22 år. I denne perioden har det vært en markert nedgang i medianinntekten både for kvinner og menn. Riktignok må vi her, som nevnt, ta et visst forbehold når det gjelder hvor stor nedgangen har vært, ettersom tallene fra Familie- og yrkesundersøkelsen også omfatter gifte kvinner og menn. Det var imidlertid en relativt beskjeden andel av 1960-kohorten som var gift ved 22-årsalder (jf. figur 1).

Men denne sterke nedgangen i medianinntekt må, slik vi tidligere har pekt på, først og fremst sees i sammenheng med at det har vært en sterk økning i andelen av fødselskullene som var under utdanning. Det har også vært en nedgang i medianinntekten på alderstrinnet 18 år, men her var medianinntekten svært lav også i 1978, da 1960-kullet var 18 år. Også i 1960-kullet var en høy andel i utdanning på dette alderstrinnet. Forskjellen mellom kjønnene er imidlertid verdt å merke seg. Minst halvparten av de 18-årige jentene hadde ingen registrert pensjonsgivende inntekt i 1978, slik at medianinntekten ble null dette året. Vurdert ut fra disse tallene har det altså skjedd en betydelig utjevning av rammebetingelsene mellom unge menn og kvinner.

Utvider vi det tilbakeskuende tidsperspektivet og tar med de to eldste alderstrinnene, fortsetter imidlertid

ikke trenden med fallende medianinntekt. Tvert imot ligger medianinntektene i dagens ungdomsgenerasjoner, både ved 22-, 27- og 32-årsalder, over medianinntektene på tilsvarende alderstrinn i 1945-kohorten (omregnet til faste kroner). Dette gjelder på tross av at en langt høyere andel av dagens ungdomskull er under utdanning på disse alderstrinnene, enn hva tilfellet var i 1945-kohorten. I dette mer langsiktige tidsperspektivet er det klart at dagens ungdomskull også er sikre vinnere når det gjelder materielle levekår - vel og merke når de sammenliknes med generasjonene som hadde sin ungdomsfase litt lenger tilbake i tid enn ungdomsgenerasjonene tidlig på 1980-tallet. I generasjonsretorikkens språkbruk kan vi slå fast at dagens 22- og 27-åringer faktisk har en god del mer å rutte med i inntekt enn hva de "feite femti-åringene" i 1945-kohorten hadde på tilsvarende alderstrinn i 1967 og 1972, på tross av at langt flere er under utdanning i dagens ungdomskull sammenliknet med 1945-kohorten.

For kvinnes vedkommende reflekterer tallene både de store demografiske endringene som har skjedd mht. giftermål og første barns fødsel, og de betydelige tilnærmingene som har skjedd mellom kvinners og menns livsløpsmønster i ungdomsfasen. Ved 27-årsalder i 1972 hadde tre av fire kvinner i 1945-kohorten giftet seg. Nesten like mange hadde født sitt første barn, og ganske mange hadde allerede flere barn. I gjennomsnitt hadde kvinnene i 1945-kohorten 1,4 barn ved 27-årsalder (Statistisk sentralbyrå 1991, tabell 2.2.21). Av de gifte kvinnene var det få som hadde lønnet arbeid i småbarnsfasen. Utviklingen tidlig på 1970-tallet i medianinntekter for kvinnene ved 27- og 32-årsalder er en sterk målestokk for de store endringene som har skjedd i unge kvinners økonomiske levekår i 20-årsperioden fra begynnelsen av 1970-tallet. Selv om det ennå er et godt stykke igjen til økonomisk like-

stilling mellom kvinner og menn, er det ikke tvil om at det har skjedd en betydelig endring i kvinnes økonomiske stilling og i deres selvfor-sørgelse.

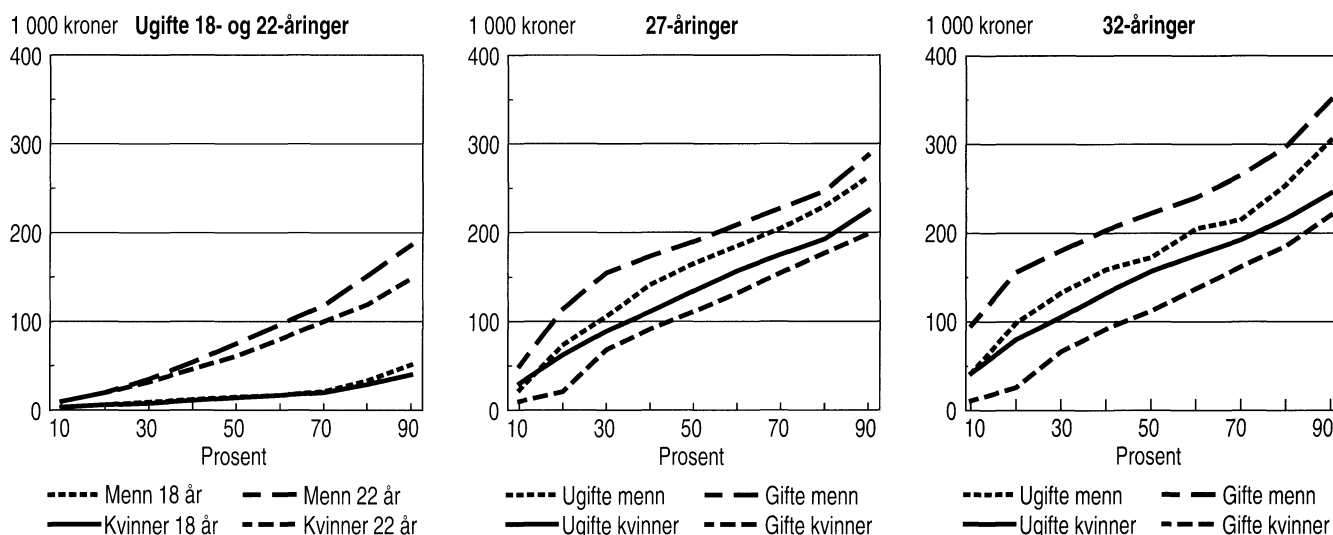
Stor økonomisk ulikhet også innen de enkelte årskull

Etter 25-årsalder stiger medianinntektene betydelig med alder. Spesielt markert er denne trenden for mennenes vedkommende (figur 2). Ved økende alder ser vi også mer markerte ulikheter mellom sivilstandsgruppene. Samtidig øker gruppene gifte og andre i relativ størrelse. Dette illustrerer at det også er økonomiske forskjeller innen årskullene. Ulikhetene gjelder både inntekt og formue (Skrede og Ryen 1996). I det følgende ser vi nærmere på økonomiske ulikheter og spredning i inntekt og formue innen enkelte fødselskohorter. Vi fortsetter med å følge ungdomskullene på utvalgte alderstrinn, nemlig de som i 1993 fylte 18, 22, 27 og 32 år. For 27- og 32-åringene inngår både sivilstandsgruppene ugift, gift og andre. For de to yngste aldersgruppene har vi bare tatt med sivilstandsgruppen ugift.³

Blant 18-åringene hadde både jenter og gutter svært lave inntekter. 80 prosent av begge kjønn hadde inntekter under 30 000 kroner. Dette er ikke oppsiktsvekkende siden de fleste i disse årskullene fortsatt var i videregående skole i 1993. Mulighetene for inntektsgivende arbeid var begrenset til arbeid utenom skoletiden, som ferie- og helgearbeid. Det er også små forskjeller etter kjønn blant disse 80 prosentene med lavest inntekt. Blant de resterende 20 prosentene var det imidlertid større kjønnsforskjeller. Eksempelvis lå nedre inntektsgrense for den tiendeparten som hadde høyest inntekt, omtrent 10 000 kroner høyere for guttene enn for jentene, der den var i underkant av 40 000 kroner.

Figur 3: Fordeling av inntekt 1993 (toppskattegrunnlaget) innen de ulike gruppene av kjønn, utvalgte aldersklasser og sivilstand

Kilde: Innteksregisteret 1993

Blant 22-åringene var inntektsspredningen betydelig større. Her var også kjønnsforskjellene mer markerte, særlig blant dem som hadde inntekt over medianinntekten. Som vist i figur 2, lå medianinntekten i dette årskullet på 75 000 kroner for ugifte menn og 61 000 kroner for ugifte kvinner. Blant dem som hadde høyere inntekter enn dette, var kjønnsforskjellene enda større. Blant den tiendeparten som tjente best, var den nedre inntektsgrensen for ugifte menn 185 000 kroner og 150 000 kroner for ugifte kvinner. Den nedre inntektsgrensen for den femtedelen som tjente best, var 150 000 kroner for ugifte menn og 120 000 kroner for ugifte kvinner. 22-åringenes inntekter i 1993 må regnes som relativt lave. En god del av 22-åringene kan allikevel sies å ha vært i stand til å forsørge seg selv. Som sammenlikningsgrunnlag kan vi bruke at beregnet gjennomsnittsårsinntekt for en mannlig industriarbeider i 1993 var om lag 187 000 kroner, mens de kvinnelige industriarbeiderne tjente om lag 130 000 kroner i gjennomsnitt.⁴

En betydelig større andel av 27-åringene må antas å ha vært selvforsørgende. Her er også både kjønnsforskjellene og forskjellene mellom sivilstandsgruppene mer markerte. Blant mennene var det de gifte som hadde de høyeste inntektene og blant kvinnene de ugifte. Dette er et velkjent mønster, både i historisk og internasjonal sammenheng (Jäntti og Sundqvist 1996). Det er vanlig å anta at både seleksjonseffekter (menn med godt inntekspotensiale blir lettest gift) og motivasjonseffekter (gifte menn arbeider mer enn ugifte for å forsørge seg og sine) har betydning for inntektsforskjellene mellom gifte og ugifte menn. Det er verdt å merke seg at fenomenet opptrer såpass tidlig i livsløpet. Det var en relativt liten andel av dette årskullet som var gift (figur 1). Både blant kvinner og menn var flertallet fortsatt ugift. På alle inntektsnivåer var inntektsforskjellen mellom ugifte kvinner og ugifte menn omtrent 30 000 kroner. Nedre inntektsgrense for den tiendeparten som tjener mest, er relativt høy i alle sivilstandsgruppene. For menn var det

300 000 kroner for ugifte og 350 000 kroner for gifte, og for kvinner var det 220 000 for gifte og 245 000 kroner for ugifte.

Inntektsnivået for dem som hadde inntekt under medianinntekten, var ikke særlig mye høyere blant 32-åringene enn blant 27-åringene. Blant dem som tjente over medianinntekten, var det imidlertid betydelig høyere inntektsnivå blant 32-åringene enn blant 27-åringene. 32-åringenes inntekter er relativt høye sammenliknet med gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. For eksempel tjente over 60 prosent av de gifte 32-årige mennene mer enn en gjennomsnittlig industriarbeidermann, og nesten 60 prosent av de ugifte 32-årige kvinnene mer enn en gjennomsnittlig industriarbeiderkvinne. I øvrige sivilstandsgrupper var det, både blant menn og kvinner, omtrent 40 prosent som tjente mer enn henholdsvis en gjennomsnittlig industriarbeidermann og industriarbeiderkvinne.

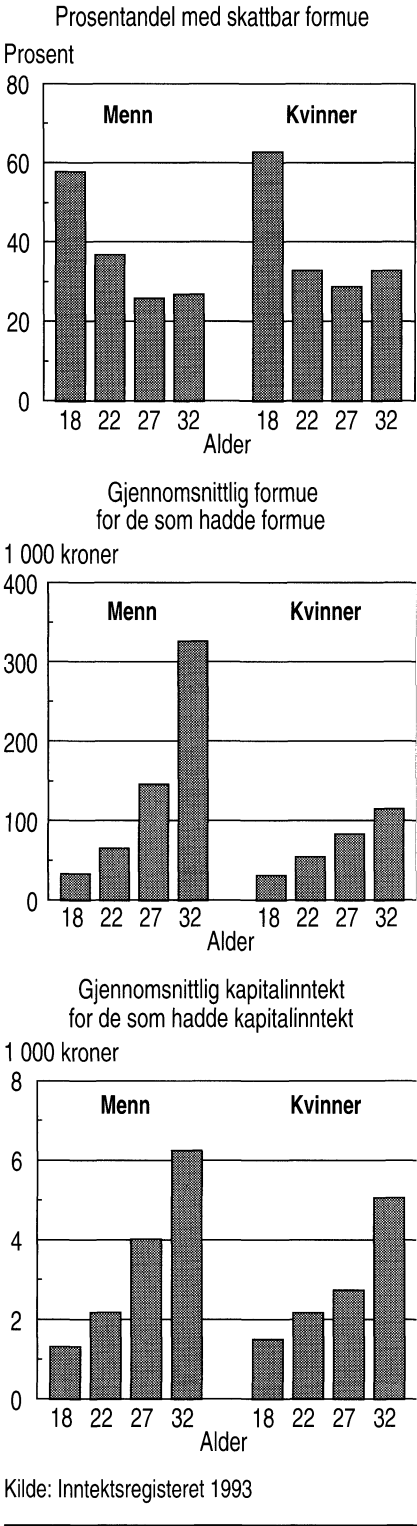
Mange unge har formue - noen har mye

Registerundersøkelsen viste at en betydelig andel av ungdomskullene hadde skattbar formue. Høyest var andelen blant de aller yngste, der seks av ti hadde egen formue. Til gjengjeld var den gjennomsnittlige formuen her nokså beskjeden, i underkant av 35 000 kroner for de 18-åringene som hadde formue. Andelen som har formue synker med økende alder, men den gjennomsnittlig formuen øker betydelig for den andelen som har formue. Blant ugifte over 30 år hadde en av fire menn og tre av ti kvinner formue. Den gjennomsnittlige størrelsen var høyest for menn i denne aldersgruppen. Gjennomsnittsformuen for ugifte menn var over 200 000 kroner, og for kvinner i overkant av 100 000 kroner (Skrede og Ryen 1996, tabell 2.2).

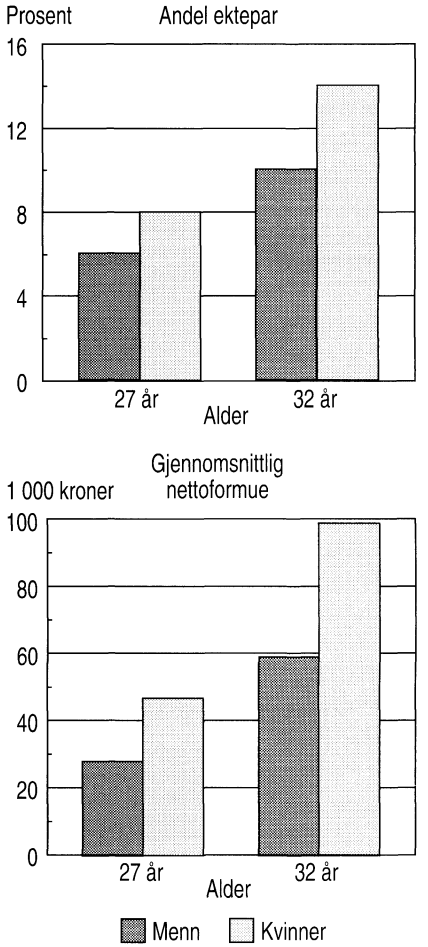
Det var ikke bare dem med høy inntekt som hadde skattbar formue. Andelen med skattbar formue var ikke særlig mye høyere i gruppen med relativt høy arbeidsinntekt enn i gruppen med relativt lav arbeidsinntekt. Noe av forklaringen kan ligge i at inntekten her måles ved toppskattegrunnlaget som ikke inneholder kapitalinntekter. Blant ugifte 32-årige kvinner og menn var det omtrent like høy andel som hadde skattepliktig formue blant dem med toppskattegrunnlag under 100 000 kroner som blant dem med toppskattegrunnlag over 350 000. Men den gjennomsnittlige formuen var betydelig høyere for dem med høyt toppskattegrunnlag (Skrede og Ryen 1996, tabell 16).

Andelen som har formue er lavere blant ektepar. Dette har sammenheng med at de gifte i større grad har gjeld, sannsynligvis på grunn av at de oftere har kjøpt egen bolig enn ugifte på tilsvarende alderstrinn. Gifte menn betaler gjennomsnittlig større beløp i gjeldsrenter enn ugifte. Også andelen som betalte gjeldsrenter i 1993 var høyere blant de gifte. For

Figur 4: Prosentandel med skattbar formue 1993 og gjennomsnittlig beløp for de som hadde henholdsvis formue og kapitalinntekt. Tall for ugifte etter kjønn og utvalgte aldersgrupper. Formue i 1 000 kroner

Figur 5: Prosentandel av ektepar med skattbar formue 1993 og gjennomsnittlig formue for de som hadde etter referansepersonens kjønn og alder. I 1 000 kroner

kvinnene er forholdet motsatt. Gifte kvinner betaler også mindre i gjeldsrenter enn gifte menn, noe som tyder på at ekteparets felles gjeld i større grad står i mannens navn enn i kvinnens.

94 prosent av de ugifte 18-åringene hadde kapitalinntekter i 1993. For de øvrige aldersklasser varierte andelen med kapitalinntekter mellom 85 og 89 prosent for de ugifte. Formue innebærer til en viss grad også potensiale for kapitalinntekter. Andel med positive brutto kapitalinntekter er omtrent den samme blant ugifte av

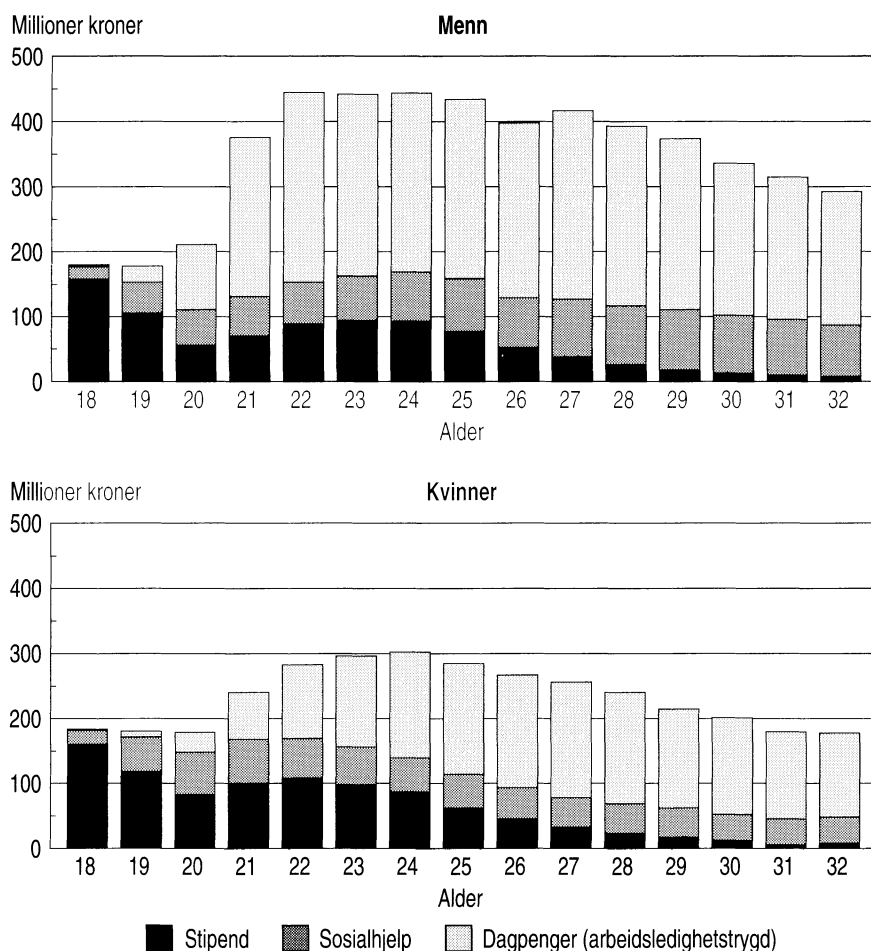
begge kjønn. Ser vi bort fra 18-åringene, er det heller ikke særlig variasjon mellom ulike aldersgrupper. Ettersom formuen gir et potensiale til å motta kapitalinntekter, er det, ikke overraskende, gruppene med høy formue, de eldste, som også har høy kapitalinntekt. Ugifte menn har høyere kapitalinntekter enn ugifte kvinner, men kjønnsforskjellene er ikke så markante som for skattbar formue.

Store offentlige overføringer og stønader til ungdom

Det offentlige overførings- og stønadssystemet er viktig for ungdomsbefolkningen. Det er også grunn til å anta at slike forsørgelseskilder er blitt viktigere de siste årene. Dette skyldes både at flere unge er under utdanning og den økte arbeidsledigheten blant de unge (Barstad, Roalsø og Ryen 1996). Studiestipend utgjør en del av overføringene til studenter. Hovedtyngden av utdanningsstønadene er imidlertid lån. Dette skal tilbakebetales. Stønadene består i at det er rentefritt under utdanningsperioden og ved arbeidsledighet og sykdom. Andelen som mottok stipend og studielån i 1993, varierte klart både med kjønn, alder og sivilstand. Ikke uventet var det ugifte i 20-årsalderen som mottok mest. I alle gruppene lå det gjennomsnittlige beløpet for dem som mottok studielån, mellom 30 000 og 40 000 kroner, mens stipendbeløpet lå på rundt 9 000 kroner.

For ungdoms vedkommende går det betydelig større summer til arbeidsledighetstrygd enn til studielån og stipend. I 1993 var 18,1 prosent av de 16-19-åringene og 11,9 prosent av de 20-24-åringene som tilhørte arbeidsstyrken⁵, registrert som arbeidssøkere uten arbeidsinntekt (Statistisk årbok 1995). Ungdom har i liten grad rett til arbeidsledighetstrygd. De er opp tatt med skolegang og studier og har derfor hatt liten mulighet til å oppnå dagpengegrunnlag. Unntaket her er avtjening av verneplikten. Dette reg-

Figur 6: Totalfordeling av stipend, sosialhjelp og dagpenger i 1993, etter kjønn og alder. I millioner kroner

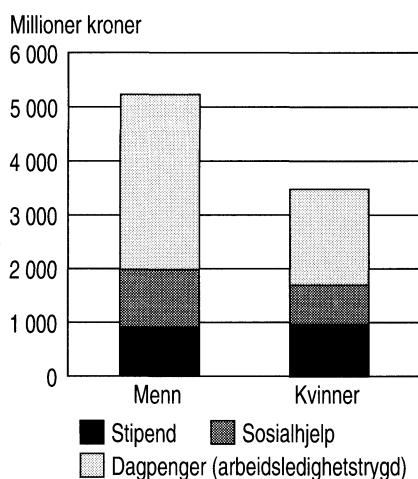
Kilde: Inntektsregisteret 1993

nes på linje med yrkesaktivt arbeid når det gjelder retten til å motta dagpenger ved arbeidsledighet. Arbeidsledig ungdom som ikke har rett til dagpenger, kan som siste mulighet motta sosialhjelp.

Hvor store summer som går til offentlige overføringer til ungdom, illustreres av figurene 6 og 7. Her vises totalsummene av stipend, sosialhjelp og dagpenger i 1993 for alle ungdommer. Figur 6 viser hvordan overføringene fordeler seg etter kjønn og alder, figur 7 hvordan de fordeler seg etter kjønn. Ved 18-årsalder hadde kvinner og menn så og si samme ut-

gangspunkt. Denne aldersgruppen mottok mest i stipend og minst i dagpenger og sosialhjelp. Stipendet som tilfalt 20-åringene var vesentlig mindre. I denne alderen har mange avsluttet videregående skole. Blant 20-åringene fikk mennene minst. Dette skyldes nok at menn da var kommet i en alder da de måtte stille i "kongens klær" for første gang - eventuelt ta sivilteneste. Mens stipendoverføringene var mindre for de eldre aldersgruppene, var dagpenge- og sosialhjelpsoverføringene høyere. Andelen ugifte som mottok offentlig støtte i form av sosiale bidrag eller lån, lå i 1993 på rundt 10 prosent både for

Figur 7: Totalt utbetalt i stipend, sosialhjelp og dagpenger i 1993 for ungdom 18-32 år, etter kjønn. I millioner kroner

Kilde: Inntektsregisteret 1993

kvinner og for menn. For de gifte var andelen langt lavere. Både blant menn og kvinner var det høyest andel som mottok sosiale bidrag eller lån i sivilstandsgruppen "andre", rundt 18 prosent.

Avslutning

Det er ikke særlig dekkende å beskrive dagens ungdomsgenerasjoner som tapere, men ungdomsfasen er blitt lengre og det tar lengre tid før de unge blir selvforsørgende. Dette skaper større økonomisk avhengighet av andre forsørgelseskilder, både private og offentlige. Unge med lave inntekter utgjør imidlertid en sammensatt gruppe. Den viktigste årsaken til de lave inntektene er at mange flere enn tidligere tar lang utdanning. I et langsiktig tidsperspektiv er dagens ungdomsgenerasjon en privilegert generasjon. De har økonomisk ryggdekning i en foreldregenerasjon som er bedre stilt enn tidligere foreldregenerasjoner. Målt i faste kroner har også dagens ungdomsgenerasjoner i gjennomsnitt mer å rutte med i inntekt enn hva deres foreldregenerasjoner hadde på tilsvarende alderstrinn, trass i at langt færre da tok lang utdanning.

Samtidig er det ikke tvil om at usikkerheten om framtidens arbeidsmarked og rammebetingelser er blitt større, og at levekårsforskjellene mellom generasjoner i ulike *livsløpsfaser* i dag er mer markerte enn hva de var for et par tiår siden. De omfattende endringene i familieetableringsmønsteret og i varigheten av ungdomsfasen bidrar også til å forsterke kontrastene mellom livsløpsfasene. På den ene siden har vi ikke tidligere hatt en ungdoms- og en foreldregenerasjon som har vært så nær hverandre aldersmessig som nå. Dagens ungdomsgenerasjoner består av de "tidlige" barn, født av foreldre som selv stort sett er født på 1930- og 1940-tallet. Foreldregenerasjonen hadde i gjennomsnitt korte og sammenpressede ungdomsfaser og de fleste etablerte seg tidlig i yrkeslivet. Med gjennomsnittlig små barneflokker er mange av foreldregenerasjonen dermed over i den økonomiske "otiums"-fasen relativt tidlig i livsløpet, mens de fortsatt er yrkesaktive og i full vigør på ulike samfunnsområder, samtidig som deres voksne barn fortsatt befinner seg i en mer langtrukken ungdomsfase.

Den korte aldersavstanden mellom dagens ungdoms- og foreldregenerasjon og de betydelige kontrastene mellom livsfasene har nok en viss betydning for det retoriske støynivået i generasjonsdebatten. Det er ikke minst i lys av slike forskjeller at vi har fått begreper som "feite femtiåringer", "tapergenerasjon" og "oppvaskgenerasjon". Men én ting er forholdet mellom generasjonene slik det debatteres i det offentlige rom. En annen ting er hva som faktisk skjer av økonomiske overføringer og ryggdekning mellom generasjonene innad i familien. Selv om vi vet relativt lite om hva som faktisk skjer av slike overføringer, viser tallene fra inntektsregisteret at det er mange unge som må beskrives som ganske ressurssterke hva formue angår. Alt i alt tyder dette på at det ikke er så rent få i dagens ungdomsgenerasjoner som allerede

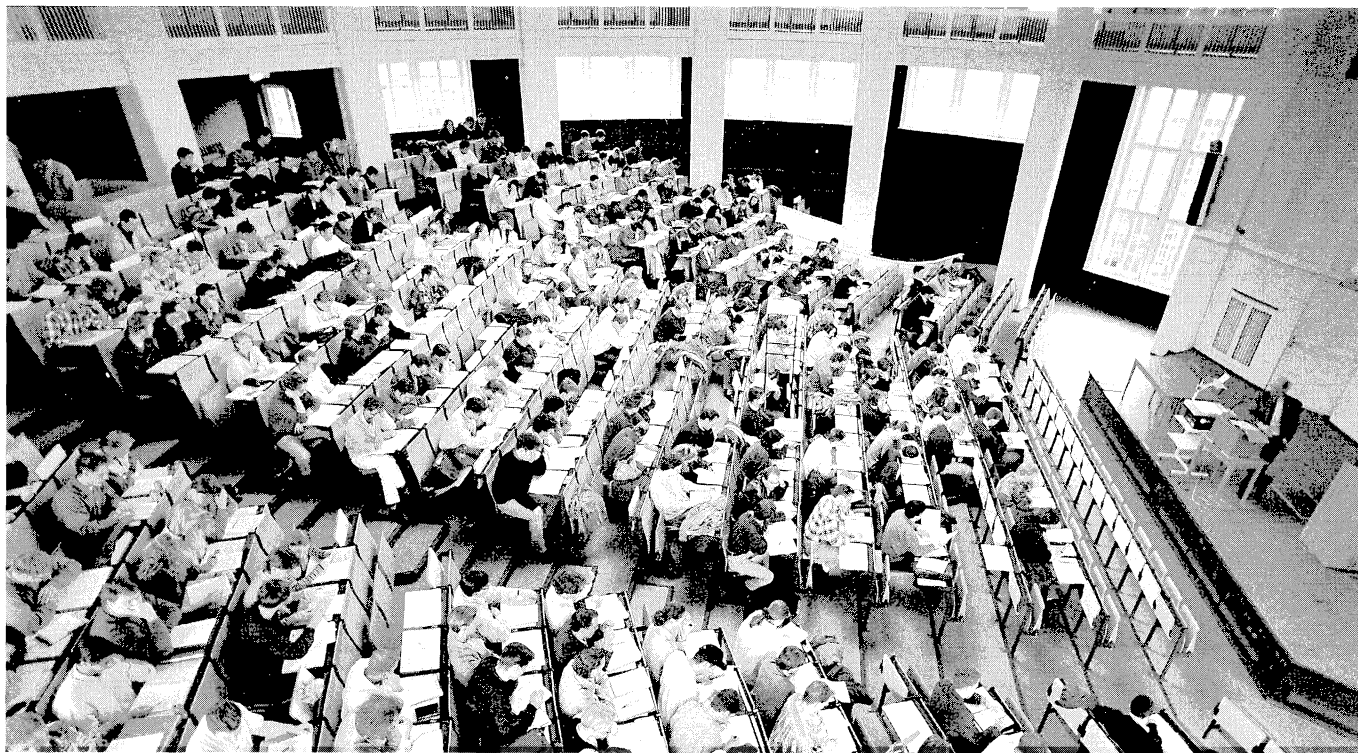
har fått en betydelig andel av desserten. Inntektsfordelingene fra de ulike alderstrinnene viser også at andelen med lave inntekter reduseres raskt i de eldre ungdomskullene. Vurdert ut fra inntektsfordelingene for de eldste årskullene er det foreløpig lite som tyder på at det skjer en marginalisering av ungdomsgenerasjonene som helhet, sammenliknet med eldre generasjoner. Tvert imot tyder fordelingene snarere på at økende ulikhet med alder *innen* dagens ungdomskull er en mer sannsynlig utvikling enn at årskullene som helhet marginaliseres.

1. Yrkeshistorieundersøkelsen omfattet menn fra fødselskohortene 1921, 1931 og 1941. Fruktbarhetsundersøkelsen omfattet kvinner født i perioden 1933-59.

2. Siden det i disse undersøkelsene inngår for få personer til å dele inn etter de enkelte fødselsår, kan vi ikke sammenlikne enkelte alderstrinn direkte.

3. Tabellkjøringene fra Inntektsregisteret 1993 gir inntektsfordelingen for hvert årskull og sivilstandsgruppe inndelt i grupperte inntektsintervall. Det laveste inntektsintervallet omfatter inntekter mellom 0 og 20 000 kroner, og det høyeste inntektsintervallet inntekter som er 350 000 kroner og høyere. I figuren har vi forutsatt at inntektene fordeler seg jevnt innen de enkelte inntektsintervallene. Siden vi ikke kjenner verken andelen som er registrert med null i inntekt (toppskattegrunnlag) eller fordelingen av inntektene i det øverste inntektsintervallet, er de kumulerende inntektsfordelingene i figur 3 begrenset til fordelingen mellom den øvre inntektsgrensen for 10 prosentdesilen (den tiendedelen som har lavest inntekt når inntektene rangeres etter størrelse) og den nedre inntektsgrensen for 90 prosentdesilen (den tiendedelen som har høyest inntekt i den rangerte inntektsfordelingen).

4. Gjennomsnittlig årsinntekt for mannlige og kvinnelige industriarbeidere i 1993 er beregnet ved å multiplisere gjennomsnittlig timefortjeneste i 1993 for henholdsvis mannlige og kvinnelige arbeidere i industribedrifter tilsluttet Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), med anslag for gjennomsnittlig antall timeverk pr. år for respektive mannlige og kvinnelige industriarbeidere i 1993. Gjennomsnittlig timefortjeneste for mannlige og kvinnelige industriarbeidere (i NHO-bedriftene) var henholdsvis 105,42 og 91,80 kroner (Statistisk sentralbyrå 1995b, tabell 197).

Gjennomsnittlig antall timeverk i 1993 for henholdsvis mannlige og kvinnelige industriarbeidere i 1993 er anslått på grunnlag av gjennomsnittlig antall timeverk pr. uke i 1993 for menn og kvinner sysselsatt i industri, beregnet på grunnlag av tabellene 24 og 29 i NOS Arbeidsmarkedsstatistikk 1993 (Statistisk sentralbyrå 1994). Beregnede gjennomsnittlige timeverk pr. uke på 34,1 timer for menn og 27,2 timer for kvinner tilsvarende på årsbasis 1 773 timer for menn og 1 414 timer for kvinner.

5. Arbeidsstyrken er summen av sysselsatte og arbeidssøkende. Som sysselsatte regnes personer som utførte inntektsgivende arbeid av minst én times varighet i løpet av undersøkelsesuka, personer som var midlertidig fraværende fra inntektsgivende arbeid pga. sykdom, ferie, permisjoner o.l., samt vernepliktige. Som arbeidssøkere uten arbeidsinntekt regnes personer som verken utførte eller var midlertidig fraværende fra inntektsgivende arbeid, men som aktivt forsøkte å skaffe seg inntektsgivende arbeid (Statistisk sentralbyrå 1995a).

Litteratur

Barstad, Anders, Kari-Mette Roalsø og Mette Ryen (1996): "Sakker ungdommen akterut?". *Samfunnsspeilet* nr. 1/96, Statistisk sentralbyrå.

Bjørn, Kirsten og Kari Skrede (1982): *Familie-mønstre i forandring. Trekk ved giftermåls-, samlivs-, skilsmisse- og fruktbarhetsutviklingen i 70-åra*. INAS-rapport 82:1.

Blom, Svein, Turid Noack og Lars Østby (1993): *Giftermål og barn - bedre sent enn aldri?* Sosiale og økonomiske studier 81. Statistisk sentralbyrå.

Jäntti, Markus og Christer Sundqvist (1996): *Why do married men and unmarried women earn more? Empirical evidence from Finland*. (mimeo) Åbo Akademi, Åbo, Finland (Paper to X Annual meeting of the European Society for Population Economics, Uppsala, June 1996).

Monsen, Ingunn (1993): "Utdanningssektoren i vekst og forandring 1950-1991". *Sosialt utsyn* 1993, Statistisk sentralbyrå.

Noack, Turid og Lars Østby (1981): *Fruktbarhet blant norske kvinner*. Resultater fra fruktbarhetsundersøkelser 1977. Samfunnsøkonomiske studier nr. 49, Statistisk sentralbyrå.

Noack, Turid (1996): "Familieutvikling i demografisk perspektiv". I Berit Brandth og Kari Moxness (red.): *Familier for tiden*, Oslo, TANO.

NOU 1988:26: *Med viten og vilje*. Kultur- og vitenskapsdepartementet. Oslo: Akademika.

NOU 1993:17: *Levekår i Norge. Er graset grønt for alle?* Finans- og tolldepartementet. Oslo, Akademika.

Ramsøy, Natalie Rogoff (1977): *Sosial mobilitet i Norge*, Oslo, Tiden.

Ramsøy, Natalie Rogoff (1978): "Do the Well-educated Still Defer Gratification?" Memorandum No 17 from the Occupational History Study, INAS, Oslo.

Ryen, Mette (1995): *Valg av optimal utdanningslengde*. Hovedoppgave i sosialøkonomi, Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

Skrede, Kari (1994): *Turbulens eller stabilitet? Levekårsendringer 1980-1990 i et livsløps- og generasjonsperspektiv*. INAS-rapport 1994:1, Oslo.

Skrede, Kari og Mette Ryen (1996): *Levekår i støpeskjeen*. Rapporter 96/11, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (1991): *Familie- og yrkesundersøkelsen 1988*, NOS B 959.

Statistisk sentralbyrå (1992): *Levekårsundersøkelsen 1991*, NOS C 43.

Statistisk sentralbyrå (1994): *Arbeidsmarkedsstatistikk 1993, Hefte I Hovedtall*. NOS C 148.

Statistisk sentralbyrå (1995a): *Arbeidsmarkedsstatistikk 1994, Hefte I Hovedtall*, NOS C 256.

Statistisk sentralbyrå (1995b): *Statistisk årbok 1995*, NOS C 247.

Statistisk sentralbyrå (1996): *Levekårsundersøkelsen 1995*, NOS C 301.

Kari Skrede er forskningssjef i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.

Mette Ryen er forskningsassistent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.